

УДК 330.354

Т. Г. Бурденюк, канд. екон. наук;

В. С. Свірський, канд. екон. наук

ДО ПИТАННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ ДЕРЖАВИ І РИНКУ В ПРИСКОРЕННІ ТЕМПІВ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

Обґрунтовано, що збільшення частки державних видатків у ВВП як за рахунок підвищення рівня податкового навантаження, так і шляхом нарощення державного боргу не сприятиме прискоренню темпів економічного розвитку в Україні.

*«Дебати про функції держави і межі її втручання у господарське життя народу можуть бути найкраще вирішені шляхом спостереження фактів»
Франческо Нітті [1, с. 45]*

Постановка проблеми

В умовах глобальних фінансово-економічних потрясінь та їх наслідків для національної економіки основою антикризових заходів мало б стати саме активне застосування інструментів державного регулювання соціально-економічного розвитку країни. Нестача фінансових ресурсів в реальному секторі та нерозвиненість інститутів фінансового ринку обумовлюють необхідність пошуку потенційних фінансових резервів у сфері державних фінансів для трансформації економіки України, подолання структурних дисбалансів та відновлення динаміки її зростання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

У сучасній фінансовій науці не досягнуто консенсусу щодо ролі державних видатків у забезпеченні прискорення економічного зростання. Починаючи від Дж. Кейнса та М. Фрідмена і донині, погляди на цю проблему відзначаються поляристістю, а «аргументація на користь лесеферизму співіснує з контраргументами на захист етатизму та його різновидностей і навпаки» [2, с. 37]. Нездатність ринкового механізму самостійно забезпечити сталі темпи соціально-економічного розвитку та необхідність втручання держави у регулювання економічних процесів нині визнається як багатьма вітчизняними (І. Лукінов, Ю. Пахомов, В. Федосов, М. Чумаченко, С. Юрій) та російськими (Л. Абалкін, О. Богомоллов, Д. Львов) дослідниками, так і авторитетними західними фахівцями та Нобелівськими лауреатами: К. Ерроу, Л. Ерхардом, Л. Клейном, В. Леонтєвим, Д. Нортон, П. Самуельсоном, Д. Тобінім та іншими [3—6]. Очевидно, що не існує єдиної моделі економічної політики, яка б гарантувала прискорені темпи розвитку. Одні країни в більшій мірі покладались на ринок, інші допускали активне втручання держави в економіку. Все це і визначає актуальність обраної теми дослідження.

Метою дослідження є з'ясування співвідношення держави і ринку в прискоренні темпів соціально-економічного розвитку держави.

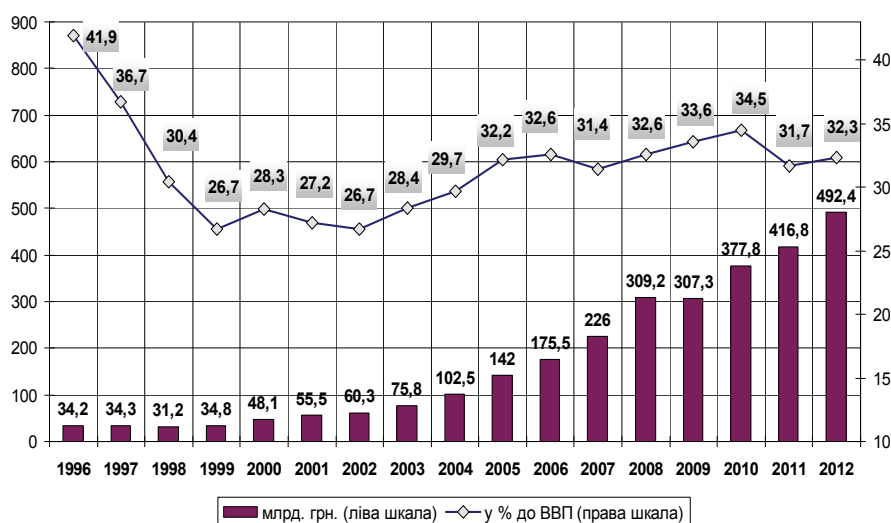
Виклад основного матеріалу

У процесі забезпечення трансформації національних заощаджень в інвестиційні ресурси проблема, насправді, полягає не у виборі між державою та ринком, а в оптимальному їх співвідношенні. За нормальних умов функціонування економіки державні інвестиції є неефективними та непотрібними. Розширення бюджетного інвестування необхідне лише тоді, коли існує необхідність розв'язання невідкладних проблем соціально-економічного розвитку країни. Бюджетні інвестиції є важливим джерелом фінансування тих галузей економіки та проектів, що є непривабливими для ринку в силу існування високих ризиків інвестування та тривалих термінів їх окупності (наприклад, фінансування освіти, науки, розвитку соціальної інфраструктури, реформування житлово-комунального господарства тощо). Розглядаючи можливість трансформації бюджетних ресурсів у чинник довгострокового економічного зростання, автори Стратегії економічного і соціаль-

ного розвитку України на 2004—2015 роки справедливо зазначають про необхідність концентрації бюджетних коштів лише в тих галузях, де замінити державне фінансування альтернативними джерелами неможливо [7, с. 211—215].

Впродовж XIX—XX ст. спостерігається значне зростання рівня державних видатків [1, с. 47—54; 8, с. 169—170]. «Причина цього — зазначає Ш. Бланкарт — не криється у об'єктивній необхідності й неминучості» [8, с. 168]. Поштовхом до такого зростання почасти було зовсім не забезпечення нарощення бюджетних інвестицій для забезпечення економічного зростання, а ненаситний попит на державні блага, вартість яких постійно зростала, необхідність фінансування війн тощо. Ці висновки мають і емпіричні підтвердження [9, с. 21].

Загалом емпіричні дослідження щодо взаємозв'язку розмірів держави (частка державних видатків у ВВП) і економічного зростання є дуже контроверсійними. Так, низка авторів відмітили відсутність або ж наявність позитивного зв'язку між державним споживанням і економічним зростанням. На наш погляд, немає вагомих підстав вважати, що просте збільшення державних видатків у ВВП прискорить темпи економічного розвитку в Україні, адже їх рівень в цілому наближається до середніх значень в країнах ОЕСР (рис., табл. 1).

Частка загальнодержавних видатків у ВВП в Україні у 1996—2012 рр.

Примітка. Складено авторами за даними НБУ, Міністерства фінансів України, Державного комітету статистики

Таблиця 1

Частка загальнодержавних видатків у ВВП країн ОЕСР

Країна	Роки							
	1992	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009
Австралія	37,5	36,9	34,8	34,0	33,5	33,3	33,9	32,3
Австрія	53,5	56,2	52,2	50,2	49,6	48,7	49,0	51,7
Бельгія	53,8	52,1	49,2	52,2	48,5	48,4	50,1	54,4
Канада	53,3	48,5	41,1	39,3	39,4	39,2	39,8	43,8
Чеська Республіка	—	54,5	41,8	45,0	43,7	42,4	42,9	46,1
Данія	57,1	59,3	53,7	52,8	51,6	50,9	51,8	58,5
Фінляндія	62,0	61,3	48,3	50,3	49,0	47,4	49,5	55,5
Франція	52,0	54,4	51,6	53,4	52,7	52,3	52,8	55,7
Німеччина	47,3	54,8	45,1	46,9	45,3	43,6	43,8	47,6
Ірландія	44,8	41,1	31,3	34,0	34,4	36,6	42,0	48,4
Італія	55,4	52,5	46,1	48,1	48,7	47,9	48,8	51,9
Японія	32,7	36,0	39,0	38,4	36,2	35,9	37,1	41,5
Нідерланди	55,7	56,4	44,2	44,8	45,5	45,5	45,9	51,6
Нова Зеландія	48,8	41,7	38,8	38,5	39,9	40,1	42,2	44,7
Норвегія	56,1	50,9	42,3	42,3	40,6	41,2	40,3	45,9
Польща	—	47,7	41,1	43,4	43,9	42,2	43,3	44,5
Португалія	44,5	43,4	43,1	47,6	46,3	45,8	46,1	51,0

Продовження табл. 1

Країна	Роки							
	1992	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009
Словаччина	–	48,6	52,2	38,0	36,9	34,4	34,8	40,8
Іспанія	45,4	44,4	39,1	38,4	38,4	39,2	41,1	45,9
Швеція	69,4	65,1	55,4	54,7	53,6	51,8	52,5	55,9
Швейцарія	34,2	35,0	35,1	35,3	33,5	32,2	31,8	33,4
Сполучені Штати	38,6	37,1	33,9	36,2	36,0	36,8	38,8	41,5
Зона євро	50,5	53,1	46,3	47,4	46,7	46,0	46,9	50,8
Загалом ОЕСР	42,4	42,6	38,8	40,4	39,8	39,8	41,3	44,5

Примітка. Складено авторами за даними, отриманими з <http://www.oecd.org/dataoecd/5/51/2483816.xls>.

Розглядаючи динаміку обсягу інвестицій в основний капітал за рахунок усіх джерел фінансування у період 2002—2011 рр. (табл. 2), бачимо поступові зміни у їх структурі. Так, упродовж 2005—2009 рр. спостерігалось зменшення частки державного бюджету в інвестиціях в основний капітал до 4,4 % від їх загального обсягу. Цей період характеризувався частими змінами урядів та змінами у виборі пріоритетності витрачання бюджетних коштів з економічного спрямування на соціальне, що і позначилось на скороченні в структурі інвестування за рахунок бюджетних коштів до 4,4 % у 2009 р. Натомість вже у 2011 р. цей показник різко підвищився до 7,5 %.

Таблиця 2

Обсяг інвестицій в основний капітал за джерелами фінансування в Україні у 2002—2011 рр.

	2003	2005	2007	2009	2011
Усього, %	100	100	100	100	100
у тому числі за рахунок:					
коштів державного бюджету	7	5,5	5,6	4,4	7,5
коштів місцевих бюджетів	4,1	4,2	3,9	2,7	2,9
власних коштів підприємств та організацій	61,4	57,4	56,5	63,3	54
кредитів банків та інших позик	8,2	14,8	16,6	14,2	17,9
коштів іноземних інвесторів	5,5	5	3,5	4,5	3,1
коштів населення на будівництво власних квартир	—	—	5,2	3,2	2,2
коштів населення на індивідуальне житлове будівництво	3,6	3,3	4,5	3,6	7,2
інших джерел фінансування	10,2	9,8	4,2	4,1	5,2

Примітка. Складено авторами за даними Державного комітету статистики

Розглядаючи структуру інвестицій за рахунок державного бюджету, зазначимо, що основні кошти були спрямовані у промисловість, транспорт і зв'язок та витрати на розвиток людського капіталу (освіта, охорона здоров'я, діяльність у сфері культури та спорту тощо).

Подальше розширення державних видатків можливе за рахунок підвищення рівня податкового навантаження або ж зростання державного боргу. Обидва згадані способи не сприятимуть економічному зростанню. Так, підвищення податків об'єктивно зменшить фінансовий потенціал суб'єктів господарювання. Те саме викличе і розширення державного боргу шляхом внутрішніх запозичень в силу існування відомого «ефекту витіснення». В Україні вже є негативний досвід проведення хибної політики внутрішніх запозичень 1995—1998 рр., коли через високу дохідність ОВДП відбулося відволікання фінансових ресурсів з реального сектора економіки. Тоді внутрішні позики не виконали свого призначення — задіяння вільних заощаджень для підвищення інвестиційної активності, а лише перерозподілили і без того обмежені фінансові ресурси на користь держави і фінансового сектора.

Що стосується зовнішнього боргу, то його нарощення матиме позитивний вплив на економічне зростання за умови спрямування запозичених ресурсів виключно на інвестиційні цілі, причому дохідність проектів має перевищувати рівень відсоткових ставок за позиками. Не враховуючи роль внутрішніх інституційних особливостей, зводячи до мінімуму значення внутрішньої економічної політики, теоретичні концепції, що обґрунтовують необхідність нарощення зовнішньої заборгованості для активізації рівня економічної активності та прискорення розвитку економіки країн-реципієнтів, базуються на недостатності внутрішніх національних заощаджень для фінансування

інвестицій. Однак, як показала практика, зовнішнє фінансування не було ключовим чинником зростання економіки країн, що розвиваються, а численні емпіричні дослідження вказують на граничну його межу для перехідних економік на рівні 35 % ВВП [10].

Зважаючи на те, що обсяг валового зовнішнього боргу України наближається до зазначеного показника, враховуючи неповну трансформацію внутрішніх заощаджень у інвестиції, а також беручи до уваги відсутність позитивної кореляції його нарощення із темпами економічного зростання в Україні [11, с. 360—369], вважаємо слушною думку Т. Вахненка, що «при вирішенні стратегічних завдань розвитку ... країн з перехідною економікою, пріоритет має надаватися пошуку шляхів мобілізації внутрішніх ресурсів, їх ефективного використання та мультиплікації позитивних ефектів у рамках національної економіки, а зовнішні фінансові ресурси можуть відігравати лише допоміжну роль [10, с. 112].

Висновки

Дослідження впливу державних видатків на економічне зростання не можна зводити лише у рамки їх розміру. Не менш важливими є напрями спрямування бюджетних видатків та ефективність їх використання. В умовах ринкових відносин з урахуванням вітчизняної специфіки господарювання трансформація заощаджень в інвестиції за посередництва держави є менш ефективною, оскільки бюджетний механізм зазвичай є громіздким, марнотратним та корумпованим і не сприяє перерозподілу фінансових ресурсів на користь продуктивніших та дохідніших проектів. Окрім цього, він обмежений фінансовими можливостями бюджету держави. Очевидно, що посилення ролі держави у прискоренні темпів економічного зростання можливе лише за умови збільшення бюджетного інвестування, однак такі зміни у бюджетній політиці держави повинні узгоджуватись зі збереженням соціальної спрямованості бюджету та забезпеченням керованого рівня інфляції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Нитти Франческо. Основныя начала финансовой науки / Нитти Франческо ; пер. съ итальянскаго И. Шрейдера, подъ редакціей и съ дополненіями А. Свиршевскаго. — М. : Изданіе М. и С. Сабашниковыхъ, 1904. — 624 с.
2. Андрущенко В. Л. Фінансова думка Заходу в ХХ столітті : теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів : моногр. / В. Л. Андрущенко. — Л. : Каменяр, 2000. — 304 с.
3. Лукинов І. І. Економічні трансформації (наприкінці ХХ сторіччя) / І. І. Лукинов. — К. : Інститут економіки НАН України, 1997. — 455 с.
4. Павлюк К. В. Бюджет і бюджетний процес в умовах транзитивної економіки України : моногр. / К. В. Павлюк. — К. : НДФІ, 2006. — 584 с.
5. Тобин Дж. Денежная политика и экономический рост / Дж. Тобин ; пер. с англ. — М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. — 272 с.
6. Юрій С. І. У пошуках компромісу між державним патерналізмом і фінансизмом / С. І. Юрій // Світ фінансів. — 2008. — Вип. 4(17). — С. 7—12.
7. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004—2015 роки) «Шляхом Європейської інтеграції». — К. : ІВЦ Держкомстату України, 2004. — 416 с.
8. Бланкарт Шарль. Державні фінанси в умовах демократії: Вступ до фінансової науки / Шарль Бланкарт ; пер. з нім. С. І. Терещенко та О. О. Терещенка; передмова та наукове редагування В. М. Федосова. — К. : Либідь, 2000. — 654 с.
9. Стратегія фінансової політики держави у перехідній економіці : моногр. / [Соколовська А. М., Єфименко Т. І., Луніна І. О. та ін.]; ред. І. О. Луніна. — К. : Інститут економічного прогнозування НАН України, 2004. — 115 с.
10. Вахненко Т. П. Зовнішні боргові зобов'язання у системі світових фінансово-економічних відносин : моногр. / Т. П. Вахненко. — К. : Фенікс, 2006. — 536 с.
11. Пасічник Ю. В. Бюджетний потенціал економічного зростання в Україні практики : моногр. / Ю. В. Пасічник. — Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2005. — 642 с.

Рекомендована кафедрою міжнародних фінансів

Стаття надійшла до редакції 15.04.2013
Рекомендована до друку 31.05.2013

Бурденюк Тарас Грогорович — викладач кафедри обліку в бюджетній та соціальній сфері.

Свірський Володимир Степнарович — викладач кафедри міжнародних фінансів.

Тернопільський національний економічний університет, Тернопіль